

Tomasz Szanciło*

Prezydent jako świadek w procesie cywilnym

[The President As a Witness in a Civil Trial]

Abstract

The President of the Republic of Poland is the highest representative of the Republic of Poland (Article 126[1] of the Constitution of the Republic of Poland), being at the same time one of the organs of the bicameral executive (executive power). Although he or she is the 'first person in the state', the 'most important person in the state', the person who holds this office is at the same time a citizen of the Republic of Poland and therefore has rights and obligations under the law. While the 1930 Code of Civil Procedure mentions the President as a witness, the current Code of Civil Procedure does not contain any regulation on this matter. The study will show that, in general, in a civil trial, the legal status of the President of the Republic of Poland is analogous to the legal situation of other participants in these proceedings and there are no legal obstacles to his appearance before the court as a witness, with the exclusions and limitations resulting from the norms of the statutory rank. The summoning of the President of the Republic of Poland as a witness results in him being heard on general principles, although restraint on the part of the courts as regards summoning him to testify in this capacity is advisable. The court should, although it is not obliged to do so, make arrangements with the President of the Republic (his Chancellery) as to the time and place for taking evidence from him. This is for practical and courteous reasons. It is all the more important because the taking of evidence from a witness does not have to take place at the seat of the court. Thus, there is no obstacle to the President of the Republic being heard at a place convenient for him. At the same time, however, there are no grounds to differentiate the situation of the President of the Republic of Poland (in relation to other citizens) as to the sanctions under Article 276 of the Code of Civil Procedure, i.e. the penalty of a fine or even arrest for unjustified refusal to testify.

Keywords: president, witness, classified information, right to refuse to testify, fine.

* **Tomasz Szanciło** – dr hab. nauk prawnych, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, sędzia Izby Cywilnej SN; ORCID 0000-0001-6015-6769.

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej jest najwyższym przedstawicielem Rzeczypospolitej Polskiej (art. 126 ust. 1 Konstytucji RP), będąc jednocześnie jednym z organów dwuczłonowej egzekutywy (władzy wykonawczej), w skład której wchodzi jeszcze Rada Ministrów (art. 10 ust. 2 Konstytucji RP). Co prawda Prezydent RP w postępowaniu cywilnym występuje niezwykle rzadko, niemniej warto odpowiedzieć na pytanie, czy może on być świadkiem w takim postępowaniu. Pozwoli to spojrzeć na szersze zagadnienie, a mianowicie świadków będących osobami pełniącymi najważniejsze funkcje w państwie.

Nie można przy tym zapominać, że Prezydent RP jest najwyższym przedstawicielem państwa, ale nie oznacza to samo w sobie, że jest najwyższym bądź najważniejszym organem państwa. Normatywna treść zwrotu „najwyższy przedstawiciel Rzeczypospolitej” dookreślany jest przez zasadę podziału władzy i zasadę przedstawicielstwa¹. Określona osoba piastuje nie tylko urząd Prezydenta RP, ale jest jednocześnie obywatelem Rzeczypospolitej, który ma prawa i obowiązki wynikające z przepisów prawa. Można zatem postawić tezę, że generalnie w procesie cywilnym jego status prawny jest analogiczny do sytuacji prawnej innych uczestników tego postępowania.

Regulacje obowiązujące do 1989 roku

W okresie międzywojennym uchwalono kodeks postępowania cywilnego², który w oddziale 3 (art. 281 i nn.) regulował „dowód ze świadków”. W art. 284 wymieniono osoby, które nie mogły być świadkami, a mianowicie:

- 1) osoby niezdolne do spostrzegania lub do komunikowania swych spostrzeżeń;
- 2) duchowni co do faktów, powierzonych im na spowiedzi lub pod tajemnicą duchowną;
- 3) wojskowi i urzędnicy publiczni, niezwolnieni od zachowania tajemnicy urzędowej, o ile ich zeznanie miało być połączone z jej naruszeniem.

Natomiast w art. 285 uregulowano prawo odmowy zeznań (ust. 1) i prawo odmowy odpowiedzi na pytania (ust. 2) – to pierwsze przysługiwało małżonkom stron, ich wstępnym, zstępnym i rodzeństwu, powinowatym w tym samym stopniu oraz osobom pozostającym ze stronami w stosunku przysposobienia, chyba że chodziło o udowodnienie praw stanu (w przypadku małżonków i powinowatych prawo to trwało również po ustaniu małżeństwa), drugie zaś – świadkowi, którego zeznanie mogło narazić jego lub jego bliskich

¹ P. Tuleja, K. Kozłowski, *Komentarz do art. 126 [w:] M. Safjan, L. Bosek (red.), Konstytucja RP, tom 2. Komentarz do art. 87-243, Warszawa 2016, Nb 25.*

² Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 29.11.1930 r. Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn. Dz.U. z 1932 r., nr 112, poz. 934 ze zm.).

(wcześniej wymienionych) na odpowiedzialność karną, hańbę lub dotkliwą i bezpośrednią szkodę majątkową albo gdyby zeznanie miało być połączone z pogwałceniem istotnej tajemnicy zawodowej. Jak będzie mowa poniżej, były to rozwiązania podobne do aktualnie obowiązujących.

W kodeksie postępowania cywilnego z 1932 roku nie wymieniono Prezydenta jako osoby, która nie może być świadkiem, ewentualnie jako tej, której przysługiwałoby prawo odmowy zeznań lub prawo odmowy odpowiedzi na pytania na odmiennych zasadach niż innych świadków. Wręcz przeciwnie, w art. 287 wprost wskazano na możliwość przesłuchania Prezydenta Rzeczypospolitej jako świadka, gdyż oprócz wymogów, jakie powinno spełniać wezwanie świadka do sądu, wskazanych w poprzedzającym artykule (wymienienie: imienia, nazwiska i zamieszkania wezwanego, miejsca i czasu przesłuchania, nazwisk stron i przedmiotu sprawy oraz zwięzłą ośnowę przepisów o karach za pogwałcenie obowiązków świadka i o wynagrodzeniu za stawienie w sądzie), przyjęto, że w razie potrzeby przesłuchania Prezydenta sąd miał zwrócić się do niego pisemnie o wyznaczenie miejsca i czasu przesłuchania. Po nowelizacjach z 1950 roku³ wskazane przepisy uzyskały odmienną numerację (nadal był to oddział 3), tj. art. 271 i nn., przy czym unormowanie zawarte wcześniej w art. 287 znalazło się w art. 277 (o identycznej treści). Choć jednak kodeks z 1932 roku obowiązywał do końca 1964 r.⁴, to jego art. 277 stracił całkowicie na znaczeniu w 1952 r., gdyż w Konstytucji PRL⁵ nie przewidziano urzędu Prezydenta.

Ze wskazanych uregulowań jednoznacznie zatem wynikało, że Prezydent mógł być świadkiem w postępowaniu cywilnym na tych samych zasadach, jakie obowiązywały inne osoby wezwane przez sąd w tym charakterze. Miał on te same prawa i obowiązki jak każdy świadek, a jedyna różnica sprowadzała się – z uwagi na szacunek do urzędu Prezydenta – do obowiązku sądu zwrócenia się do Prezydenta (a tak naprawdę jego Kancelarii) o wyznaczenie dogodnego dla niego miejsca i czasu przesłuchania. To zatem Prezydent powinien był określić, mając na uwadze swoje obowiązki, gdzie i kiedy mógłby zostać przesłuchany. Widać przy tym wyraźnie, że mogło to nastąpić poza sądem, a więc niezależnie od terminów posiedzeń zaplanowanych w danej sprawie.

³ Zob. ustawę z 27.06.1950 r. Przepisy wprowadzające kodeks rodzinny (Dz.U. nr 34, poz. 309) i ustawę z 18.07.1950 r. Przepisy wprowadzające przepisy ogólne prawa cywilnego (Dz.U. nr 34, poz. 312).

⁴ Zob. art. III pkt 1 ustawy z 17.11.1964 r. Przepisy wprowadzające kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. nr 43, poz. 297 ze zm.).

⁵ Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z 22.07.1952 r. (tekst jedn. Dz.U. z 1976 r., nr 7, poz. 36 ze zm.); od 31.12.1989 r. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej – zob. ustawę z 29.12.1989 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz.U. nr 75, poz. 444).

Osoby mogące być świadkami w postępowaniu cywilnym

Instytucja Prezydenta została przywrócona do polskiego systemu konstytucyjnego od 8 kwietnia 1989 r., kiedy weszła w życie ustawa z 7 kwietnia 1989 r. o zmianie Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej⁶, co potwierdziła ustawa konstytucyjna z 17 października 1992 r. o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą Rzeczypospolitej Polskiej oraz o samorządzie terytorialnym⁷.

Obecnie obowiązująca Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r.⁸ reguluje status Prezydenta RP w rozdziale V (art. 126–145), nic nie wspominając na temat jego ewentualnej roli procesowej w postępowaniu cywilnym. W związku z tym należy ustalić, kto może być świadkiem w takim postępowaniu.

Kodeks postępowania cywilnego ujmuje instytucję świadka od strony negatywnej, a więc wskazując enumeratywnie, kto nie może być świadkiem (art. 259, 259¹ i 260 k.p.c.). Ta regulacja nawiązuje do rozwiązań przedwojennych, przy czym jest znacznie bardziej rozbudowana, gdyż świadkami nie mogą być:

- 1) osoby niezdolne do spostrzegania lub komunikowania swych spostrzeżeń;
- 2) wojskowi i urzędnicy niezwolnieni od zachowania w tajemnicy informacji niejawnych o klauzuli „zastrzeżone” lub „poufne”, jeżeli zeznanie miałyby być połączone z jej naruszeniem;
- 3) osoby zobowiązane do zachowania tajemnicy Prokuratury Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej, jeżeli ich zeznanie miałyby być połączone z jej naruszeniem;
- 4) przedstawiciele ustawowi stron oraz osoby, które mogą być przesłuchane w charakterze strony jako organy osoby prawnej lub innej organizacji mającej zdolność sądową;
- 5) współuczestnicy jednolici;
- 6) mediatorzy co do faktów, o których dowiedzieli się w związku z prowadzeniem mediacji, chyba że strony zwolnią ich z obowiązku zachowania tajemnicy mediacji;
- 7) współuczestnicy sporu, niebędący współuczestnikami jednolitymi, jeżeli mają zeznawać co do faktów ich dotyczących (mogą być świadkami co do faktów dotyczących wyłącznie innego współuczestnika).

Te wyłączenia o charakterze podmiotowym są niezależne od woli zarówno stron postępowania cywilnego, jak ww. osób. Jeżeli zaistnieją okoliczności wymienione w powyższych przepisach, sąd nie może dopuścić dowodu z ze-

⁶ Dz.U. nr 19, poz. 101; dodano rozdział 3a „Prezydent Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej”.

⁷ Dz.U. nr 84, poz. 426 ze zm.

⁸ Dz.U. nr 78, poz. 483 ze zm.

znań wskazanych osób jako świadków w ogóle (pkt 1, 4 i 5) lub w określonym zakresie (pkt 2, 3, 6 i 7), a więc powinien oddalić taki wniosek dowodowy. Pierwsze ograniczenia są bezwzględne, drugie – względne. W stosunku do osób wskazanych w art. 259 pkt 2 k.p.c. (a ten przepis jest istotny z punktu widzenia dalszych rozważań) względność tę można pojmować w dwojako: z jednej strony mogą zeznawać co do faktów, które nie są związane w żaden sposób z informacjami niejawnymi (np. dotyczących sfery życia prywatnego w sprawie o rozwód), z drugiej strony – w przypadku informacji niejawnych – mogą zostać zwolnione od zachowania ich w tajemnicy⁹. Jak się przy tym słusznie wskazuje, obowiązek zachowania w tajemnicy informacji niejawnych o klauzuli „zastrzeżone” lub „poufne” rozciąga się na wojskowych i urzędników co do zasady także po ustaniu stosunku pracy (służby)¹⁰.

Informacje niejawne

W art. 259 pkt 2 k.p.c. zastosowano m.in. pojęcie urzędnika, które nie zostało zdefiniowane. Wskazuje się, że zasadne jest odwołanie się do definicji funkcjonariusza publicznego zawartej w art. 115 § 13 k.k.¹¹ lub do art. 1 ust. 2 ustawy z 5 sierpnia 2010 r. o ochronie informacji niejawnych¹², w którym określono podmiotowy zakres jej zastosowania, w konsekwencji czego pojęcie „urzędnicy” (użyte w art. 259 pkt 2 k.p.c.) dotyczy osób, które są zatrudnione lub pozostają w innym stosunku prawnym z instytucjami wymienionymi w art. 1 ust. 2 u.o.i.n.¹³ Ponieważ jednak wśród osób wskazanych zarówno w art. 115 § 13 k.k. (w pkt 1), jak i w art. 1 ust. 2 (w pkt 1 lit. b) wymieniono Prezydenta RP, to bez względu na zajęte stanowisko art. 259 pkt 2 k.p.c. jego dotyczy.

Zasady ochrony informacji, których nieuprawnione ujawnienie spowodowałoby lub mogłoby spowodować szkody dla Rzeczypospolitej Polskiej albo byłoby z punktu widzenia jej interesów niekorzystne, także w trakcie ich opracowywania oraz niezależnie od formy i sposobu ich wyrażania, reguluje właśnie ustawa o ochronie informacji niejawnych. W świetle tej ustawy informacjom niejawnym nadaje się różne klauzule:

⁹ K. Flaga-Gieruszyńska, *Komentarz do art. 259*, [w:] A. Zieliński (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2022, Nb 2.

¹⁰ T. Demendecki, *Komentarz do art. 259* [w:] A. Jakubecki (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, tom 1. Art. 1–729, LEX 2019.

¹¹ Zob. np. M. Krakowiak, *Komentarz do art. 259*, Nb 7 [w:] A. Góra-Błaszczkowska (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, tom 1A. Art. 1–424¹², Warszawa 2020; K. Ziemiannin [w:] Ł. Błaszczak (red.), *System postępowania cywilnego*, tom 2. Dowody w postępowaniu cywilnym, Warszawa 2021, s. 1182.

¹² Tekst jedn. Dz.U. z 2023 r. poz. 756 ze zm.; dalej: u.o.i.n.

¹³ A. Cudak, *Komentarz do art. 259* [w:] A. Marciniak (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, tom 2. Art. 205–424¹², Warszawa 2019, Nb 6.

1) „ściśle tajne”, jeżeli ich nieuprawnione ujawnienie spowoduje wyjątkowo poważną szkodę dla Rzeczypospolitej Polskiej przez to, że (art. 5 ust. 1):

- zagrozi niepodległości, suwerenności lub integralności terytorialnej Rzeczypospolitej Polskiej,
- zagrozi bezpieczeństwu wewnętrznemu lub porządkowi konstytucyjnemu Rzeczypospolitej Polskiej;
- zagrozi soюзom lub pozycji międzynarodowej Rzeczypospolitej Polskiej,
- osłabi gotowość obronną Rzeczypospolitej Polskiej,
- doprowadzi lub może doprowadzić do identyfikacji funkcjonariuszy, żołnierzy lub pracowników służb odpowiedzialnych za realizację zadań wywiadu lub kontrwywiadu, którzy wykonują czynności operacyjno-rozpoznawcze, jeżeli zagrozi to bezpieczeństwu wykonywanych czynności lub może doprowadzić do identyfikacji osób udzielających im pomocy w tym zakresie,
- zagrozi lub może zagrozić życiu lub zdrowiu funkcjonariuszy, żołnierzy lub pracowników, którzy wykonują czynności operacyjno-rozpoznawcze, lub osób udzielających im pomocy w tym zakresie,
- zagrozi lub może zagrozić życiu lub zdrowiu świadków koronnych lub osób dla nich najbliższych, osób, którym udzielono środków ochrony i pomocy przewidzianych w ustawie z 28 listopada 2014 r. o ochronie i pomocy dla pokrzywdzonego i świadka¹⁴, albo świadków, o których mowa w art. 184 k.p.k., lub osób dla nich najbliższych;

2) „tajne”, jeżeli ich nieuprawnione ujawnienie spowoduje poważną szkodę dla Rzeczypospolitej Polskiej przez to, że (art. 5 ust. 2):

- uniemożliwi realizację zadań związanych z ochroną suwerenności lub porządku konstytucyjnego Rzeczypospolitej Polskiej,
- pogorszy stosunki Rzeczypospolitej Polskiej z innymi państwami lub organizacjami międzynarodowymi,
- zakłóci przygotowania obronne państwa lub funkcjonowanie Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej,
- utrudni wykonywanie czynności operacyjno-rozpoznawczych prowadzonych w celu zapewnienia bezpieczeństwa państwa lub ścigania sprawców zbrodni przez służby lub instytucje do tego uprawnione,
- w istotny sposób zakłóci funkcjonowanie organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości,
- przyniesie stratę znacznych rozmiarów w interesach ekonomicznych Rzeczypospolitej Polskiej;

3) „poufne”, jeżeli ich nieuprawnione ujawnienie spowoduje szkodę dla Rzeczypospolitej Polskiej przez to, że (art. 5 ust. 3):

- utrudni prowadzenie bieżącej polityki zagranicznej Rzeczypospolitej Polskiej,

¹⁴ Dz.U. z 2015 r., poz. 21.

- utrudni realizację przedsięwzięć obronnych lub negatywnie wpłynie na zdolność bojową Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej,
- zakłóci porządek publiczny lub zagrozi bezpieczeństwu obywateli,
- utrudni wykonywanie zadań służbom lub instytucjom odpowiedzialnym za ochronę bezpieczeństwa lub podstawowych interesów Rzeczypospolitej Polskiej,
- utrudni wykonywanie zadań służbom lub instytucjom odpowiedzialnym za ochronę porządku publicznego, bezpieczeństwa obywateli lub ściganie sprawców przestępstw i przestępstw skarbowych oraz organom wymiaru sprawiedliwości,
- zagrozi stabilności systemu finansowego Rzeczypospolitej Polskiej,
- wpłynie niekorzystnie na funkcjonowanie gospodarki narodowej;

4) „zastrzeżone”, jeżeli nie nadano im wyższej klauzuli tajności, a ich nieuprawnione ujawnienie może mieć szkodliwy wpływ na wykonywanie przez organy władzy publicznej lub inne jednostki organizacyjne zadań w zakresie obrony narodowej, polityki zagranicznej, bezpieczeństwa publicznego, przestrzegania praw i wolności obywateli, wymiaru sprawiedliwości albo interesów ekonomicznych Rzeczypospolitej Polskiej (art. 5 ust. 4).

W art. 259 pkt 2 k.p.c. jest mowa jedynie o informacjach niejawnych o klauzuli „zastrzeżone” lub „poufne”, a nie odwołano się do informacji niejawnych o klauzulach niejako wyższych w hierarchii, a więc „ściśle tajnych” i „tajnych”. W związku z tym należy wskazać, po pierwsze, że skoro urzędnicy nie mogą być świadkami w związku z obowiązkiem zachowania w tajemnicy informacji niejawnych, których nieuprawnione ujawnienie może mieć szkodliwy wpływ na wykonywanie przez władzę publiczną określonych zadań lub spowoduje szkodę dla kraju, to tym bardziej nie mogą być oni świadkami, gdy chodzi o informacje, których nieuprawnione ujawnienie spowoduje poważną lub wyjątkowo poważną szkodę dla kraju (*argumentum a minori ad maius*).

Po drugie, w doktrynie wskazuje się, że ograniczeń dotyczących ochrony informacji niejawnych nie należy interpretować rozszerzająco i obejmować postanowieniami art. 259 pkt 2 k.p.c. innych informacji prawnie chronionych¹⁵, a ponadto nie istnieje możliwość zwolnienia świadka w postępowaniu cywilnym od zachowania w tajemnicy informacji niejawnych o klauzuli „ściśle tajne” i „tajne”, a więc zeznania świadka nie mogą się w ogóle do nich odnosić¹⁶. Wskazuje się jednak, że skoro ustawa o ochronie informacji niejawnych zasadniczo dopuszcza zwalnianie od obowiązku zachowania w tajemnicy informacji niejawnych bez względu na nadaną im klauzulę tajności, to należy przyjąć, że uzyskanie takiego zwolnienia przez daną osobę w odniesieniu do

¹⁵ K. Flaga-Gieruszyńska, *Komentarz do art. 259 [w:] A. Zieliński (red.), Kodeks...*, Nb 5.

¹⁶ Zob. np. T. Ereciński [w:] T. Ereciński (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, tom 2. Postępowanie rozpoznawcze, Warszawa 2016, ss. 381 i 382; K. Knoppek [w:] T. Wiśniewski (red.), *System prawa procesowego cywilnego*, tom 2, cz. 2. Postępowanie procesowe przed sądem pierwszej instancji, Warszawa 2016, s. 282; A. Cudak, *Komentarz do art. 259 [w:] A. Marciniak (red.), Kodeks...*, tom 2, Nb 5.

informacji „ściśle tajnych” i „tajnych” także upoważnia sąd do jej przesłuchania w charakterze świadka co do faktów objętych rozważaną ochroną¹⁷.

Po trzecie, w art. 265 k.k. przewidziano przestępstwo, które występuje w dwóch odmianach, tj. ujawnienia informacji niejawnnej o klauzuli „tajne” i „ściśle tajne” oraz wykorzystania takiej informacji wbrew przepisom ustawy. Przestępstwo określone w art. 265 § 1 k.k. ma charakter powszechny, a zatem może być popełnione przez każdą osobę odpowiadającą ogólnym cechom podmiotu przestępstwa, która ujawnia informacje stanowiące tajemnicę państwową lub wbrew przepisom ustawy informacje takie wykorzystuje¹⁸. Nie ma przy tym znaczenia, czy określona klauzula została nadana przez uprawnionego w sposób prawidłowy, czy też z naruszeniem materialnych przesłanek przewidzianych w art. 5 ust. 1 i 2 u.o.i.n.¹⁹ Natomiast w art. 266 § 2 k.k. przewidziano przestępstwo popełniane przez funkcjonariusza publicznego, który ujawnia osobie nieuprawnionej informację niejawną o klauzuli „zastrzeżone” lub „poufne”.

W związku z tym należy uznać, że nie ma możliwości przesłuchania w postępowaniu cywilnym świadka co do informacji niejawnnych o klauzulach „ściśle tajne” i „tajne”, chociaż ustawa o ochronie informacji niejawnnych nie wspomina o braku możliwości zwolnienia od zachowania w tajemnicy informacji niejawnnych o takich klauzulach. Wyjątku określonego w art. 259 pkt 2 k.p.c. nie można interpretować rozszerzająco (*exceptiones non sunt extendendae*). Przepis w tym zakresie jest jasny i wprost określa, co do jakich informacji niejawnnych (i w jakiej sytuacji) może być słuchany świadek. Inaczej jest w postępowaniu karnym, gdyż w kodeksie postępowania karnego wprost wskazano, że osoby obowiązane do zachowania w tajemnicy informacji niejawnnych o klauzuli tajności „tajne” lub „ściśle tajne” mogą być przesłuchane co do okoliczności, na które rozciąga się ten obowiązek, tylko po zwolnieniu tych osób od obowiązku zachowania tajemnicy przez uprawniony organ przełożony, o co sąd lub prokurator może zwrócić się do właściwego naczelnego organu administracji rządowej, chyba że przepis szczególny stanowi inaczej (art. 179 § 1 i 3). Natomiast w przypadku informacji niejawnnych o klauzuli tajności „zastrzeżone” lub „poufne” osoby obowiązane do zachowania ich w tajemnicy mogą odmówić zeznań co do okoliczności, na które rozciąga się ten obowiązek, chyba że sąd lub prokurator dla dobra wymiaru sprawiedliwości zwolni te osoby od obowiązku zachowania tajemnicy, jeżeli ustawy szczególne nie stanowią inaczej (art. 180 § 1 k.p.k.).

Możliwość zwolnienia z zachowania w tajemnicy informacji poufnych lub zastrzeżonych może nastąpić na zasadach przewidzianych w art. 6 u.o.i.n. Zniesienie lub zmiana klauzuli tajności jest możliwe wyłącznie po wyrażeniu pisemnej zgody przez osobę, która jest uprawniona do podpisania

¹⁷ E. Rudkowska-Ząbczyk, Komentarz do art. 259 [w:] E. Marszałkowska-Krześ (red.), Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, Legalis 2021, Nt 7.

¹⁸ Uchwała SN z 26.03.2009 r., I KZP 35/08, OSNKW 2009, nr 5, poz. 33.

¹⁹ Zob. wyrok SA we Wrocławiu z 16.06.2016 r., II AKa 140/16, niepubl.

dokumentu lub oznaczenia innego niż dokument materiału, albo jej przełożonego (ust. 1, 3), przy czym pisemną zgodę na wykonanie tych czynności w przypadku informacji niejawnych o klauzuli „ściśle tajne” wyraża kierownik jednostki organizacyjnej, w której materiałowi została nadana klauzula tajności (ust. 5). O zwolnienie świadka z zachowania tajemnicy informacji niejawnych o klauzuli „zastrzeżone” lub „poufne” sąd powinien zatem zwrócić się do właściwego organu.

Prawo odmowy zeznań i prawo odmowy odpowiedzi na pytania

Kolejnymi istotnymi instytucjami dotyczącymi świadka są: prawo odmowy zeznań (art. 261 § 1 k.p.c.) i prawo odmowy odpowiedzi na pytania (art. 261 § 2 k.p.c.). To pierwsze przysługuje wyłącznie małżonkom stron, ich wstępnym, zstępnym i rodzeństwu oraz powinowatym w tej samej linii lub stopniu, jak również osobom pozostającym ze stronami w stosunku przysposobienia (przy czym prawo odmowy zeznań trwa po ustaniu małżeństwa lub rozwiązaniu stosunku przysposobienia); jednakże odmowa zeznań nie jest dopuszczalna w sprawach o prawa stanu, z wyjątkiem spraw o rozwód. Jeżeli sąd dopuści dowód z zeznań takiej osoby jako świadka, powinien ustalić jej dane osobowe i jej stosunek do stron – i gdy jest to jedna z ww. osób, pouczyć ją o przysługującym prawie odmowy zeznań. Jeżeli świadek skorzysta z tego prawa, sąd powinien automatycznie odstąpić od jego przesłuchania, bez wnikania w przyczyny, dla których skorzystał on z tego prawa²⁰. Prawo odmowy zeznań nie działa przy tym wstecz²¹, co oznacza, że jeżeli świadek nie skorzystał z tego prawa i zaczął zeznawać, nie może wycofać się ze złożonych zeznań. Z drugiej jednak strony, jeżeli świadek skorzystał z tego prawa, ale zmienił zdanie, może zostać przesłuchany jako świadek.

Natomiast prawo odmowy odpowiedzi na zadane pytanie dotyczy wszystkich kategorii spraw i przysługuje każdemu świadkowi, jeżeli zeznanie mogłoby narazić jego lub jego bliskich, wymienionych w art. 261 § 1 k.p.c., na odpowiedzialność karną, hańbę lub dotkliwą i bezpośrednią szkodę majątkową albo jeżeli zeznanie miałoby być połączone z pogwałceniem istotnej tajemnicy zawodowej²² (art. 261 § 2 k.p.c.). Z tego prawa może skorzystać również

²⁰ W orzecznictwie wskazano, że motywy skłaniające osobę bliską do odmowy zeznań mogą być różne, skorzystanie z takiego prawa wyłącza posiadane przez nią wiadomości z materiału dowodowego sprawy, ale nie uprawnia to do wniosków niekorzystnych dla strony, na której żądanie świadek został powołany; zob. wyrok SN z 26.10.1971 r., I CR 446/71, Biuletyn SN 1972, nr 2, poz. 27.

²¹ Zob. K. Knoppek, *Prawo odmowy zeznań i odpowiedzi w procesie cywilnym*, Warszawa 1984, s. 16.

²² Z uwagi na temat opracowania pominięto, że duchowny może odmówić zeznań co do faktów powierzonych mu podczas spowiedzi.

świadek, któremu przysługiwało prawo odmowy zeznań, ale zdecydował się on zeznawać.

Nieuzasadniona odmowa zeznań dotyczy odmowy zeznań w ogóle, odmowy odpowiedzi na pytania w trakcie zeznań (art. 261 § 2 k.p.c.) i odmowy odpowiedzi na pytania dotyczące osoby świadka (art. 266 § 2 k.p.c.). Taka odmowa jest zagrożona (art. 276 § 1 i 2 k.p.c.):

- grzywną do 3 000 zł (art. 163 § 1 k.p.c.), na którą sąd skazuje świadka, po wysłuchaniu obecnych stron co do zasadności odmowy,
- karą aresztu na czas nieprzekraczający tygodnia, która jest wykonywana w trybie przewidzianym w kodeksie postępowania karnego (art. 163 § 2 k.p.c.), przy czym świadka należy zwolnić po upływie tego okresu, nawet jeżeli świadek nadal bezpodstawnie odmawia zeznań.

Pierwsza sankcja ma charakter obligatoryjny, druga – fakultatywny, z tym że nie ma przeszkód, aby zastosować je jednocześnie. Jako przesłanki zastosowania kary aresztu, niewątpliwie dolegliwej, wskazuje się dodatkowo np. istotność zeznań świadka dla rozstrzygnięcia sprawy, przyczyny odmowy²³.

Ponadto trzeba wziąć pod uwagę, że zasadniczym celem zastosowania aresztu nie jest ukaranie, lecz przymuszenie świadka do złożenia zeznań czy przyrzeczenia.

Podsumowanie

Generalnie nie ma przeszkód prawnych, aby Prezydent RP występował przed sądem jako świadek, z wyłączeniami i ograniczeniami wskazanymi powyżej. Jak słusznie się bowiem podkreśla, Prezydent RP jest zobowiązany wypełnić obowiązki spoczywające na każdym obywatelu Rzeczypospolitej Polskiej, co wynika zarówno z zasady legalizmu, gdy podejmuje czynności urzędowe (art. 7 Konstytucji RP), jak i normy konstytucyjnej nakazującej przestrzeganie prawa (art. 83 Konstytucji RP), gdy podejmuje czynności niezwiązane z zajmowanym stanowiskiem²⁴. Poza sytuacjami ściśle określonymi w przepisach prawa sprawowanie urzędu (nie tylko Prezydenta RP) nie stanowi podstawy zwolnienia z obowiązków, które zostały nałożone na każdego obywatela. Wezwanie Prezydenta RP jako świadka w postępowaniu cywilnym stanowi *de facto* wezwanie obywatela w tej roli, bez odniesienia się do sprawowanej przez niego funkcji i władzy, jaką sprawuje. Wskazuje się wręcz, że składanie przez Prezydenta RP zeznań w charakterze świadka oznacza poddanie się przezeń w tym czasie władzy „przesłuchującej” (sędziego, prokuratora,

²³ A. Cudak, Komentarz do art. 276 [w:] A. Marciniak (red.), Kodeks..., tom 2, Nb 5.

²⁴ J. Ciapała, Zagadnienie odpowiedzialności Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, „Przegląd Sejmowy” 2005, 6, s. 118.

komisji śledczej) i nie może być pojmowane jako uchybienie godności najwyższego przedstawiciela RP czy „przerwanie ciągłości władzy państwowej”, której gwarantem jest Prezydent RP (art. 126 Konstytucji RP)²⁵. O ile nie ma konstytucyjnych (ani ustawowych) przeszkód uniemożliwiających wezwanie Prezydenta RP w celu złożenia zeznań w charakterze świadka w postępowaniu cywilnym, o tyle nie ulega wątpliwości, że wskazana jest powściągliwość ze strony sądów w tym przedmiocie, i to niezależnie od podnoszonego w doktrynie aspektu narażenia Prezydenta RP na działania jego przeciwników politycznych, zmierzających np. do zdyskredytowania go w opinii publicznej lub do zakłócenia toku wykonywania przez niego obowiązków prezydenckich²⁶. Wezwanie Prezydenta RP jako świadka powoduje, że jest on przesłuchiwany na zasadach ogólnych, w tym nie zwalnia go z obowiązku złożenia przyrzeczenia, chyba że strony zwolnią go (zgodnie) z tego obowiązku (art. 266 § 3, art. 267 zd. 2 k.p.c.).

Prezydent RP nie jest jednak jak „każda osoba”, która może zostać wezwana w charakterze świadka w postępowaniu cywilnym, ale – jak to się powszechnie przyjmuje – jest on „pierwszą osobą w państwie”, będącą piastunem najwyższego urzędu, niezależnego od władzy ustawodawczej i władzy sądowniczej. W związku z tym trzeba zwrócić uwagę na kilka kwestii.

Po pierwsze, powstaje pytanie, czy można wobec niego zastosować sankcje przewidziane art. 276 k.p.c., aczkolwiek raczej wątpliwe jest, aby osoba sprawująca ten urząd dała podstawę do zastosowania przez sąd kary grzywny lub aresztu. Część autorów wskazuje, że Prezydent RP podczas przesłuchania w charakterze świadka podlega dyskrecjonalnej władzy sędziego oraz odpowiedzialności porządkowej, gdyż znajduje się w takiej samej sytuacji prawnoprosesowej, jak każdy inny świadek, a poza tym nie chroni go żaden immunitet jurysdykcyjny²⁷. Natomiast zdaniem J. Mordwiłki²⁸ rygory i ograniczenia przewidziane dla świadków nie mogą być nakładane na urzędującego Prezydenta ani przez parlament, ani też przez sąd, co wynika z zasady podziału i równowagi władzy oraz określonego w Konstytucji RP statusu prawnego głowy państwa. Wydaje się, że nie ma jednak podstaw do różnicowania sytuacji Prezydenta RP (w stosunku do innych obywateli) w tym zakresie.

Po drugie, chociaż *de lege lata* sądy orzekające nie mają bezwzględnego obowiązku ustalać z Prezydentem RP (jego Kancelarią) czasu i miejsca odebrania

²⁵ A. Szmyt, W sprawie możliwości przesłuchania Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej przez sejmową komisję śledczą, „Przegląd Sejmowy” 2004, 1, s. 86.

²⁶ K. Knoppek, Przesłuchanie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej jako świadka w postępowaniu sądowym, RPEiS 2000, 1, s. 54.

²⁷ K. Knoppek, Przesłuchanie..., s. 55. Tak też – jak się wydaje – S. Hoc, Prezydent RP jako świadek w postępowaniu sądowym [w:] J. Skorupka (red.), Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdy, Warszawa 2009, ss. 389 i 390.

²⁸ J. Mordwiłko, W sprawie możliwości przesłuchania Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej przez sejmową komisję śledczą, „Przegląd Sejmowy” 2004, 1, ss. 83 i 84.

od niego zeznań²⁹, to jednak za takim ustaleniem przemawiają co najmniej dwie przesłanki – czyli względy kurtuazji, z uwagi na szacunek do urzędu, który pełni świadek, ale także aspekt praktyczny, gdyż z uwagi na obowiązki służbowe Prezydenta RP o wadze państwowej mógłby on wielokrotnie nie stawiać się na termin rozprawy, usprawiedliwiając swoją nieobecność, co powodowałoby przedłużenie postępowania cywilnego.

Po trzecie, nie można zapominać, że przeprowadzenie dowodu z zeznań świadka nie musi odbywać się w siedzibie sądu, ale może nastąpić przez sędziego wyznaczonego lub w drodze tzw. pomocy sądowej (przez sąd wyznaczony) albo przy użyciu urządzeń technicznych umożliwiających dokonanie tej czynności na odległość (zob. art. 155 i 235 k.p.c.). Nie ma zatem żadnych przeszkód, aby Prezydent RP został przesłuchany w miejscu dla niego dogodnym (np. w swojej rezydencji) albo przy użyciu takich urządzeń, jak również na piśmie (art. 271¹ k.p.c.).

Abstrakt

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej jest najwyższym przedstawicielem Rzeczypospolitej Polskiej (art. 126 ust. 1 Konstytucji RP), będąc jednocześnie jednym z organów dwuczłonowej egzekutywy (władzy wykonawczej). Chociaż jest on „pierwszą osobą w państwie”, „najważniejszą osobą w państwie”, to osoba, która piastuje ten urząd, jest jednocześnie obywatelem Rzeczypospolitej Polskiej, a więc ma prawa i obowiązki wynikające z przepisów prawa. O ile w kodeksie postępowania cywilnego z 1930 roku wspomniano o Prezydencie jako świadku, o tyle obecnie obowiązujący kodeks postępowania cywilnego nie zawiera żadnych regulacji w tej materii. W opracowaniu wykazano, że generalnie w procesie cywilnym status prawny Prezydenta RP jest analogiczny do sytuacji prawnej innych uczestników tego postępowania i nie ma przeszkód prawnych, aby występował on przed sądem jako świadek, z wyłączeniami i ograniczeniami wynikającymi z norm rangi ustawowej. Wezwanie Prezydenta RP jako świadka powoduje, że jest on przesłuchiwany na zasadach ogólnych, aczkolwiek wskazana jest powściągliwość ze strony sądów co do wezwania go w celu złożenia zeznań w tym charakterze. Sąd powinien, chociaż nie ma takiego obowiązku, ustalać z Prezydentem RP (jego Kancelarią) czas i miejsce odebrania od niego zeznań. Jest to podyktowane względami praktycznymi i kurtuazyjnymi. Jest to tym bardziej istotne, że przeprowadzenie dowodu z zeznań świadka nie musi się odbywać w siedzibie sądu. Nie ma więc żadnych przeszkód, aby Prezydent RP został przesłuchany w miejscu dla niego dogodnym. Jednocześnie jednak nie ma podstaw do różnicowania sytuacji Prezydenta RP (w stosunku do innych obywateli) co do sankcji z art. 276 k.p.c., a więc kary grzywny czy nawet aresztu z powodu nieuzasadnionej odmowy zeznań.

Słowa kluczowe: prezydent, świadek, informacje niejawne, prawo odmowy zeznań, grzywna.

²⁹ Jak słusznie wskazuje K. Knoppek, *Przesłuchanie...*, *ibid.*

BIBLIOGRAFIA

- Ciapała J., *Zagadnienie odpowiedzialności Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej*, „Przegląd Sejmowy” 2005, 6.
- Knoppek K., *Prawo odmowy zeznań i odpowiedzi w procesie cywilnym*, Warszawa 1984.
- Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, red. A. Zieliński, Warszawa 2022.
- Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, red. E. Marszałkowska-Krześ, Legalis 2021.
- Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, tom 1. Art. 1-729, red. A. Jakubecki, LEX 2019.
- Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, tom 1A. Art. 1-424¹², red. A. Góra-Błaszczkowska, Warszawa 2020.
- Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, tom 2. Art. 205¹-424¹², red. A. Marciniak, Warszawa 2019.
- Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, tom 2. Postępowanie rozpoznawcze, red. T. Ereciński, Warszawa 2016.
- Konstytucja RP, tom 2. Komentarz do art. 87-243, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016.
- Mordwiłko J., *W sprawie możliwości przesłuchania Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej przez sejmową komisję śledczą*, „Przegląd Sejmowy” 2004, 1.
- Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdry, red. J. Skorupka, Warszawa 2009.
- System postępowania cywilnego, tom 2. Dowody w postępowaniu cywilnym, red. Ł. Błaszczak, Warszawa 2021.
- System prawa procesowego cywilnego, tom 2, cz. 2. Postępowanie procesowe przed sądem pierwszej instancji, red. T. Wiśniewski, Warszawa 2016.
- Szmyt A., *W sprawie możliwości przesłuchania Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej przez sejmową komisję śledczą*, „Przegląd Sejmowy” 2004, 1.